

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

TURKSOSBİLDER

Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi

Akmaral OSPANOVA

ospanova_akmaral@mail.ru

[0000-0003-2436-7109](tel:0000-0003-2436-7109)

Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Müzesi

 10.55107/turksosbilder.1524893

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

ÖZ

Osmanlı Devleti ile Kazak Hanlıkları arasında ilk siyasi münasebetlerin XVIII. asırda başladığı görülmekle birlikte, taraflar arasındaki siyasi olmayan münasebetler daha önceki asırlara dek uzanmaktadır.

XIX yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusya hükümeti Türkistan Hanlıklarını tamamen işgal ettikten sonra tüm Türkistan Türklerinin dış ülkelerle bağlantılarını iyice kontrol altına almaya çalışmışlardır. Çarlık Rusya Türkistan halklarının Osmanlı Türkleri ile bağlantı kurmaları halinde yerel halkın hükümete karşı ayaklanmalarından korkarak onların Osmanlı Türkleri ile ilişki kurmalarını engellemiştir.

Makalede XIX. yy. da Kazak topraklarında yaşayan, dini eğitim veren ve ticaretle uğraşan Osmanlı Türklerine karşı Rus İmparatorluğu yetkilileri tarafından yürütülen karalama kampanyasının nedenleri ve sonuçları değerlendirilmektedir. Sürgün edilenlerin, Osmanlı topraklarına tehcir edilmeden önceki sosyal durumu hakkında bilgi verilerek, suçlama hareketleri ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Ayrıca, Kazak topraklarını idare eden Rus Genel Valilerinin kendi aralarında yaptıkları yazışmalar ve Türk vatandaşlarının sürgün edilme işlemleri Kazakistan Merkez Arşiv belgelerine dayanılarak analiz edilmektedir.

Çalışmada XIX Yüzyılın sonu XX Yüzyılın başlangıcında Kazak ve Osmanlı Türklerinin bağlantıları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkleri, Osmanlı Türkleri, Çarlık Rusya, Jön Türkler (Genç Türkler).

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

THE OTTOMAN TURKS-KAZAKH RELATIONSHIPS IN THE LIGHTS OF CENTRAL STATE ARCHIVE DOCUMENTS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN (XIX C. END XX C. BEGINNING)

Abstract

The first political relations between the Ottoman Empire and the Kazakh Khanates started from XVIII. century. However, its important to note that the relations between the parties had begun even before the above date.

After its complete occupation to Turkestan Khanates In the second half of the XIX century, Russian Empire controled all central Asian Turks connections with foreign countries. Russian empire suspected that the connection between the Turks in turkestan and the Ottoman turks would impact on the local people to rise their voices and demonstrate against the Russian government. Therefore, russian government prevented any relations to be established among turks of turkestan and Ottoman Turks.

This article will explain the cause and results of Russian authorities accusations to the Ottoman Turks who were living, teaching legious, and trading in Kazakhstan in the XIX century. In This study the social situation of the deported people before the deportation to the Ottoman territory, and the implementation of the accusation movements are described in detail.

In addition, the letters of correspondence between the Russian General Governors and the deportation of Turkish citizens are analyzed on the basis of the documents of the Central Archives of Kazakhstan.

This study examines the relations between Kazakhs and Ottoman Turks in the historical point of view at the end of XIX and at the beginning of the XX centuries.

Keywords: Ottoman Turks, Kazakh Turks, Russian empire, Jon Turks (Young Turks)

I. Rusların Türkistan Bölgelerine Yerleşmesi

Yüzölçümü, nüfusu ve askeri gücü bakımından Avrasya'nın en güçlü devleti sayılan Altın Orda, XV. yüzyılın ilk yarısında çeşitli tarihi, sosyal ve siyasi nedenlerle parçalandı. Bu devletin tamamen parçalanması, üç asıra yakın Altın Orda Devleti'nin idaresi altında yaşayan Rusya'nın istiklaline kavuşmasını sağladı. Böylece, XV. yüzyıldan itibaren Rus birliğini sağlayan Moskova Knezliği, yeni bir güç olarak tarih sahnesine çıktı.

Rusya 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı fethetmişti. Kendilerine Asya'nın kapılarını açan bu başarıdan sonra Ruslar, Hazar Denizi'ne kadar bütün İdil Vadisi'ne hâkim olma fırsatını buldular. 1556'da Astrahan'ı işgal ederek Türkistan Müslümanları ile Osmanlı Devleti arasındaki irtibatı da kesen Ruslar, müslümanlara büyük sıkıntılar yaşatmaya başlamıştır. (M. Saray, 1993, 8) Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile meşgul olduğunu gören Ruslar, tekrar Türk ülkeleri aleyhinde adım adım ilerlemeye devam ettiler. Neticede Çarlık Rusya Türkistan'ı 1880'li yıllarda tamamen işgal altına almış ve tüm Orta Asya Türklerinin dış ülkelerle, özellikle Osmanlı Türkleri ile bağlantılarını kesmeye çalışmışlardır.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

II. Osmanlı-Kazak İlişkileri

Tarihçiler tarafından incelenmesine ihtiyaç duyulan konulardan biri de, Çarlık Rusya hâkimiyetinin Kazak topraklarını tamamen işgal ettikten sonra, Kazak halkının Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantı kurma çabalarıdır. Bu konu sadece Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ele alınmaya başlamıştır.

19. yüzyıl, dünyanın birçok devleti ve milleti için olduğu gibi, Türkistan için de oldukça hareketli bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyıl, Türkistan yönetimlerinin, gerek kendi aralarındaki mücadeleler dolayısıyla birbirleriyle; gerekse ekonomik çıkar elde etmek veya toprak kazanmak isteyen dünyanın büyük devletleriyle karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Özellikle Rusya'nın ve İngiltere'nin birbirleriyle giriştikleri Asya'daki nüfuz mücadelesi, bölgenin siyasi ve idari yapısını önemli ölçüde etkilemiştir (H. Çapraz, 2011: 51-78).

Çarlık Rusya 1853-1856 yıllarında Kırım savaşında yenilgiye uğramasının da etkisiyle doğuda başladığı işgal faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir bundan sonraki on yıl içerisinde Türkistan'ı tamamen işgal altına almış ve kendi idari teşkilatına yönelik yeni reformlar hazırlamaya başlamıştır. Bu nedenle Türkistan'daki Müslüman halklarının Osmanlı Türkleri ile bağlantılarını iyice kontrol altına almışlardır. Rusya'nın himayesi altındaki Buhara ve Hive Hanlıkları aynı durumda idiler.

Çarlık yetkilileri, Türkistan'ın diğer ülkelerindeki yerel halkla dili, dini, kültürü benzer olan devletlerin ilişki kurmalarını tamamen yasaklamalarının protestoya neden olacağını anlamış ve bu nedenle 1869 yılında Rusya topraklarında ticaret veya diğer işlerle uğraşan yabancılar için bir kanun onaylamıştı. Bu yasaya göre Çarlık hükümeti belirli bir düzeyde Osmanlı Türklerinin Türkistan topraklarına gelmelerine ve yerel halkın Osmanlı Topraklarına gitmelerine izin vermişti. Bu yasal kurallara uymayan kişilerin hükümetin kararnamesiyle sınır dışı edilmesi öngörülmüştü. Ancak, bu kurallara rağmen, 1870'te Çarlık hükümeti yetkilileri Osmanlı Türklerinin Kazak bozkırlarında yaşamalarını çok tehlikeli bulmuş, böyle bir durumun yerel halkın hükümete karşı ayaklanmasına yol açmasından çekinmiştir. (KCMD Arşiv, F.25.Op. 1.D. 2192: 4). Böyle bir şüphenin uyanmasının bir nedeni, 21 Ekim 1868 tarihinde Batı Sibirya ve Orenburg Genel Valilikleri'ne bağlı Kazak bölgelerinde yeni idari düzenleme yapılması sırasında Çarlık Rusya'nın siyasi-idari reformuna karşı Kazaklar arasında büyük ayaklanma oluşmuştu. Bu olaydan sonra Çarlık Rusya- Kazak Türkleri arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti. (K. Kesici, 2003: 80) Bu ayaklanmaya aktif bir şekilde katılan eylemciler arasında Osmanlı topraklarına göç edenler vardı. Çarlık Rusya yetkilileri Türkistan yerel halkının Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına göç ederek, Türk vatandaşlığını kabul etmelerine engel olmaya çalıştılar. Bunun bir kanıtı olarak 1864 yılında hiçbir yerden izin almadan İstanbul'a göç eden, Türk vatandaşlığını kazanmış İç Orda¹'daki müftü yardımcısı ve aynı zamanda Kazak okullarında din bilgisi dersi veren Absattar Cabirov'un, 1871 yılı temmuzunda akrabaları ile görüşmek için vatanına geldiği sırada Çarlık yetkilileri tarafından tutuklanmasını örnek gösterebiliriz.. Ancak, Çarlık hükümeti yerel Müslümanların tepkisine neden olabileceği endişesiyle A. Cabirov'un sert bir şekilde cezalandırmak yerine, İçişleri Bakanlığı'nca herhangi bir vaaz vermesini ya da propaganda yapmasını yasaklayarak 1872 yılı ocak ayında serbest bırakılmasına karar vermiştir. Bunun

¹ Batı Kazakistan bölgesi.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

yanı sıra A. Cabirov Rusya İmparatorluğu'nun topraklarına (kendi anayurduna) tekrar gelmemesi konusunda uyarılmak suretiyle Osmanlı topraklarına geri gönderilmiştir. (S. Rustemov, 2010)

O dönemdeki Osmanlı-Rus çatışmalarına rağmen, Rusya İmparatorluğu'ndaki Müslümanlar arasında Türk sultanına büyük saygı gösterilmekte, Müslümanların başı olarak sayılmaktadır. Buhara, Hive, Kazakların hacca Türk toprakları üzerinden gitmeleri ve birçok din adamının Türk sultanını halife olarak tanınması, Osmanlı Türklerine olan saygıyı daha fazla arttırmıştı. 28 Ekim 1912'de Türkistan valisi, askerî valiye yazdığı mektupta şöyle yazmıştır:

Balkan Yarımadası'nda son gelişmeler, dört Hıristiyan müttefik devletin zaferleriyle Türk İmparatorluğunu sallayınca ve Türk Şeyh-ül-İslam'ın kâfirlere karşı "Kutsal Savaş" ilan etmesiyle, Türkiye dışında yaşayan milyonlarca Müslüman, Rusya Müslümanları dâhil olmak üzere, sultan ordusunu Müslüman dünyasının ruhani başı olarak görmektedir. Görünüşe göre mülkiyetimizde olan Orta Asya'nın milyonlarca yerli halkı aktif bir şekilde Türkleri desteklemek amacıyla propaganda yaparak "Kutsal Savaş" için bağış toplamaktadır. Bu nedenle, Balkan Yarımadası'ndaki son olaylara ilgili sizin ekselanslarınızla, ilçe yönetiminin yetkilileri yerli kitlelerinin ruh haline dikkatlerini çekmelidir ve yerel Müslümanların herhangi bir tezahürü ve Türkiye'ye sempatisi hakkında acilen bilgilendirmelidir. (KCMD Arşiv, F145.Op. 1.D. 884: 60)

Yukarıda belirtildiği gibi Rus yetkililerin yerel Müslümanları sert bir şekilde kontrol altına aldığını görmekteyiz. Türk sultanına olan saygı sadece Rusya Müslümanları arasında değil o dönemde Doğu Türkistan'da kurulmuş olan Jetişahar Devleti'nde de mevcuttur. Yedisu bölgesindeki Kazak ve Kırgızlar tarafından desteğe Jetişahar devletinin yöneticisi Jakıpbek Badaulet, Türk Sultanına "Yüce Padişahımız" "Padişahların Padişahı" (Ankara, 2004: 94) diye Jetişahar devletinin gelecekteki mirasçısını tayin etmenin Türk Sultanına ait olduğunu belirtmişti. Jakıpbek'in topçuları Osmanlı Ordusunun kıyafetlerine benzer giyinmişlerdir. Savaşçılarında askeri disiplini, top atmaya öğreten de Ali adlı Türk asker idi. (S. Rustemov, 2010)

"Rusya Müslümanlarının Türk sultanına gösterdiği saygıyı Çarlık Rusya 1877-1878 Rus-Türk Savaşı esnasında çok net bir şekilde anlamıştı. Rus kaynaklarına baktığımız zaman savaşın başlangıcında Türk asker ve yöneticileri Kafkaslardaki Müslüman din adamları arasında hızlı bir şekilde bağlantı kurmaya çalışarak, Kafkas Müslümanlarını Ruslara karşı "isyan"a teşvik ettiler." (I. Rostunıva, 1977:60)

1876 yılı temmuzunda İçişleri Bakanlığı Kazak bölgelerindeki yetkililere özel bildirimler göndermişlerdir. 24 Ağustos 1876'da Orenburg Genel Valisi, Torgay Bölge Valisi'ne gönderdiği mektupta şöyle ifade ediyordu:

"Geçen temmuz ayında verilen bilgilere göre, Konstantinopol Müslüman din adamları Rusya Müslümanları arasındaki teması güçlendirmek için zihinlerini heyecanlandıracak dini fanatizmi uyandırmaya gayret gösteriyorlar. Müslüman nüfusunun arasında Türk ajanlarını gözlemlemek neden önerildi? Bu emirlere dayanarak

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmamal OSPANOVA

Orınbor bölgesinde üç Türk gözaltına alındı. Tam olarak, Orınbor'da, Turgay Eyaletinin İles ilçesinde, Ufim Vilayetinin Menzilin İlçesinde ve diğer ikisi Türkistan Genel Valiliği'nde yakalandı (KCMD. Arşiv, F.25.Op. 1.D. 2251: 7).

Böylece, Osmanlı Türkleri yerel halkla bağlantı kurarken çok dikkatli olmaları noktasında uyarılmıştır. Bu talimattan sonra Rus yetkilileri acil bir şekilde ticaret ve başka işlerle uğraşmakta olan Osmanlı Türkleri'nden şüphelenerek derhal gözaltına almaya başlamışlardır. Osmanlı tarafından gizli göreve gönderilenler (Türk ajanların) iyice dikkate alınmalıdır diye, Çar 11. Aleksandr'ın emri ile sıkı bir kontrol altına alma işlemi başlatılmıştır. (KCMD Arşiv, F.25, Op.1, D. 225: 9)

Bu işlem sırasında yerel Rus otoriteleri Orta Asya bölgelerine birkaç sene önce gelmiş ve yasal kurallarına uygun olarak tescilden geçen, çeşitli işle uğraşmış Osmanlı Türklerinin Rusya İmparatorluğu tarafından sınır dışı edilme işlemlerini başlatmışlardır. Örneğin, 7 Eylül 1876'da Türk vatandaşı Şeyh Ali Muhammed, Davut adlı oğluyla birlikte İç Orda'da tutuklanarak, Türk topraklarına geri gönderilmiştir. (KCMD Arşiv, F.78, Op.1, D. 168: 9-10)

Buna benzer bir örnek de Aktobe bölgesinde gerçekleşmiştir. Astrahan'da kitap satın alıp, bu kitapları Kazak köylerini dolaşarak satan Türk vatandaşı Hafez Hussein'den şüphelenen yerel yetkililer onu tutuklayarak Osmanlı topraklarına geri dönmesini istemişler ve Hafız Husseyin ile yakın bağlantıda olan Aktobe bölgesinde yaşayan Kazak Nurpeis Baygar'ı da gözaltına almışlardır. (KCMD Arşiv, F. 25, Op. 1, D. 2251: 1)

8 Ağustos 1876 y. İles İlçe Başkanından Turgay Eyaletinin Askeri Valisine gönderilmiş raporda bu olay şöyle ifade edilmiştir:

Türk Vatandaşı Mahbuy gözaltına alındı, talep gösterilerine göre, onun yaklaşık 10 gün önce yoldaş Hafız Huseyn İbrahimla birlikte Astrahan şehrinde çeşitli kitapları satın almak için Orenburg'a geldiği iddia edildi ve onunla birlikte ve bu kitapları Rusya bölgelerine satmak amacıyla Yoldaş İbrahim'in İles ilçesi Aktobe Bolusuna soyadı bilinmeyen Kirghiz İşinbay adlı sürücüsü ile birlikte yola çıktığı söylendi. Adı geçen bolosda Hazet Nurpeyis Baidini ziyaret ettiler. (KCMD Arşiv, F. 25, Op. 1, D. 2251: 1)

Çarlık Rusya Osmanlı ile savaş halindeyken Orta Asya Müslümanlarının isyan çıkarmasından şüphelenmiştir. Bu tür şüpheler, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının başlamasından sonra daha da güçlendi. Bu nedenle Rus yerel yetkilileri her bir köydeki Kazakların ruh halini dikkatli izlenmeye başladılar. Böylece, İlçe başkanları Bolıs² başkanlarına şu talimatları vermiştir:

Balkan Yarımadası'ndaki olaylarla ilgili bilgilerin 17 Eylül 1911'de Emniyet Müdürlüğü genelgesi talimatlarına uygun olarak bana verilen aylık raporlara dâhil edilmesini öneriyorum, Türkiye ile devam eden

² Bolıs (Rus. Во́лость) Çarlık Rusya'sı dönemi idari yönetim sistemindeki en küçük yönetim birimine verilen isim. Bir Volost birkaç aulun(Kazak bozkırındaki konar göçerlerin köyü) birleşmesinden oluşabiliyordu. Bolıslar yerel nüfus arasından seçiliyordu.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

savaş bağlamında size emanet edilen Bolostaki Kazakların ruh halindeki ve davranışlarındaki önemli değişimler ve bize saldırmak isteyen Türk Vatandaşlarla ilgili ilçe yönetimini hemen bilgilendirin.

(KCMD Arşiv, F. 769, Op. 1, D. 599: 1)

Rus-Türk savaşı esnasında Orta Asya bölgelerinde Çarlık Hükümeti beklediği gibi isyan olmadı. Ancak, büyük isyan Rus İmparatorluğunda sadece Kuzey Kafkas halkları arasında gerçekleşmiştir. (A. Avakiyan, 2001: 421) Buna ek olarak, Çarlığın tüm bölgelerinde ve hatta Kulja bölgesinde bile savaş sırasında yaralanan Rus askerlerine yardım amacıyla halktan para toplayan "Kızıl Haç" ofisleri açılmıştı. (KCMD Arşiv, F. 21, Op. 1, D. 377: 3). Ancak bu eylem önemli sonuçlar vermedi.

Rus-Türk savaşında Türk ordusunun yenilgeye uğramasından sonra Osmanlı Türkleri ile Türkistan'ın yerel nüfusu arasındaki ilişkiler sona ermedi. Rusların Hristiyan olmayan halkları Ruslaştırma, vaftiz hareketlerinin yaygınlaşması sırasında Osmanlı İmparatorluğuna göç eden Rusya Müslümanların sayısı hızla artmıştı. (K.A. Majin, 2003: 288) Bu teşebbüs, Kafkasya bölgesindeki Müslümanlar arasında yoğunlaştı. Rus araştırmacısı F. Baderhan'ın Rus kaynaklarına dayanarak verdiği bilgilere göre bu süreçte sadece Çerkez nüfusunun yaklaşık 2 milyonu Osmanlı İmparatorluğu'na taşındığını söylenmektedir. (S. Rustemov, 2010) Bu nüfus değişiminin bir kısmı gönüllü değil zorla olmuştur. 21 Mayıs 1864 büyük Kafkas sürgününde yaklaşık bir milyon Müslüman ahali zorla sürülmüştür. Yaklaşık yarısının sürgünde öldüğü tahmin edilmektedir. Bu ayaklanma esnasında 1890'da Çarlık İmparatorluğu Dışişleri Bakanlığı, Volga-Ural bölgesindeki Müslümanlara dini nedenlerle yurtdışına çıkma imkânı tanıyan özel bir karar da uygulamıştı. 1892'de Osmanlı sultanı II. Abdülhamid, Rus İmparatorluğu topraklarından taşınmaya istekli birkaç bin Müslümanın Osmanlı topraklarına göç etmesine izin vermiştir. 1893 yılına kadar Volga-Ural bölgesinden üç bin civarında Tatar halkı Osmanlı topraklarına göç ederek, barınmaları sağlanmıştır. (S. Rustemov, 2010) Bu dönemlerde Bekniyaz Nurmanov gibi Osmanlı topraklarına göç eden Kazak aileleri de vardı. Ural Eyaletindeki Kayınlı ilçesinin 1 Numaralı köyünde yaşamış olan Bekniyaz Nurmanov 1895 yılında Osmanlı topraklarına ailesi ile göç etmiştir. (KCMD Arşiv, 40, Op.1. D.599: 13) XIX. yüzyılın sonuna doğru, Türkistan topraklarında dini vaazlar veren Osmanlı din adamlarının gelmesi sık sık görülmeye başlandı. Din adamları çoğunlukla Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı topraklarında olduğu kadar Türkistan bölgesinde ve doğu bölgelerinde görülmeye başlamışlardır. Örneğin 1891'de Semipalatinsk eyaletinin Zaysan ilçesinde Mustafa Seyitata adlı Türk vatandaşının yerel müslümanlar arasında dini vaazlar verdiği hakkında arşiv belgeleri mevcuttur. 23 Şubat 1892'de Zaysan ilçe valisinin Semipalatinsk askeri valisine gönderdiği raporda şöyle yazmaktadır:

Zaysan'da yaşamış olan Türk vatandaşı Seyd Mustafa'ya 22 Mart 1891 y. 3607 numaralı Moskova Genel Valiliği Dış İşler Bölüm Ofisinde Rusya'da yaşama izini için yabancı bileti verilmiştir. Seyd Mustafa, ilçede kaldığı sırada güvenlik kurallarına uymayan davranışları ile şüphe uyandırdı. Kaldjar Bolısın'da ticaret işlemlerine oğulları ile Seid İsmail ve Seid Hamza katılmıştır. Haziran ayının sonundan itibaren daimi ikametgahı olmadığından dolayı köy köy eşyaları ile (araçlarıyla) dolaşmıştır. Yerel halkı dini vaazlar dinlemeye davet etmiştir. Onun bu teklifine çoğunlukla zengin

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

Kırgızlar (Kazaklar) katıldılar. Tüm Kırgızlar Seid- Mustafa'yı Hazret olarak adlandırıyorlar. Bu Seid Mustafa tüm Kırgızlar arasında büyük saygıya sahiptir, yalnızca erkekler değil, kadınlar bile ona saygı gösteriyorlar (KCMDAşiv, F. 15. Op. 1. D. 250:3)

Mustafa Seyt'e Kazaklar Hazret diye saygı göstermesi Rus yetkilileri şüphelendirdi, Mustafa'nın Kazak topraklarından sürgün edilmesini isteyen Zaysan İlçe başkanı Askeri Valiye şikâyetinde bulunmuştu. Bu şikâyet üzerine yerel halka zarar vermek ve halkı hükümet emrine karşı kullanmak suçuyla Rus yetkililer tarafından baskı altına alınan Seyt Mustafa 1892 yılında Semipalatinsk bölgesinden ayrılmak zorunda kaldı.(KCMDAşiv, F. 15. Op. 1. D. 250: 6)

Semipalatinsk bölgesinin topraklarında yaşayan Osmanlı Türklerinden biri, doktor Mahmet-Sadık Ahmet Tefikoğlu idi. O Semipalatinsk'a, 29 yaşındayken, 1887 yılında gelmiş ve 10 yıldan uzun bir süre bu şehirde yaşamıştır. Yerli halka hekimlik ettiği sırada Rus sömürge makamlarının şartlarına uymadığı için çok sıkıntılar yaşamış. 1892'de Ombı Askeri bölge valisinin kararı ile Rus yetkilileri Ataman Kozak ve Egor Grafeev'in yardımcısına karşı geldiği suçlamasıyla 1 ay (19 Mayıs - 19 Haziran) ceza evine gönderildi. (KCMDAşiv, F. 15. Op. 1. D. 310: 14) Bunun yanı sıra 1888 y. Öskemen şehrine geldiği sırada Şehir polisinin pasaportunu elinden almaya çalıştığı arşiv belgelerinde kayıtlıdır. (KCMDAşiv, F. 64. Op. 1. D. 417: 11).

Mehmet-Sadık Ahmet Tefikoğlu kendisine Semipalatinsk Bölge kurulunca yerel halkı tedavi etmesinin yasaklanmasına rağmen, hekimlik hizmetine devam etmiştir. Rus yetkilileri onu sürgün etmeye çalışsa bile yerel Müslümanlar Mehmet'e büyük saygı göstermişlerdir. Mehmet-Sadık'ın yerel halk arasındaki saygısının gün geçtikçe artmasından şüphelenen Rus yetkilileri Semey ve Akmola eyaletlerinden uzak bir bölgeye sürgün etmeye çalışmıştır. (KCMDAşiv, F. 15. Op. 1. D. 310: 12) 4 Ekim 1897'de Akmola Bölge Askeri Valisi Semipalatinsk Bölge Askeri Valisine gönderdiği raporda şöyle ifade etmiştir:

Polis dairesinin bana verdiği bilgilere göre, onların Sultanı (Türkiye) Müslüman din adamları ile Müslüman Rus Vatandaşların gizli bir şekilde Halifelige İslam dini korumak amacıyla parasal yardımda bulunmaya çağırılmış, özellikle Müslüman ve din adamlarının dikkate almasını istemiştir. Bunun bir sonucu olarak, İlçe başkanı ve polis şefinin bu konudaki talimatına göre, 23 Eylül Akmola İlçe Başkanı'nın bana verdiği bilgilere göre, 21 Temmuz'da Akmola şehrinde Türk Vatandaşı Mamet- Sadık Ahmet Tefikoğlu'nun (39 yaşında) geldiği ortaya çıktı. (KCMDAşiv, F. 25. Op. 1. D. 15: 11)

Polis Bölümündeki belgelerde şöyle yazmaktadır: "1897'de bir Osmanlı Türkü Mahmet Cidde'den Samarkand-Kızılkum'a gelerek yerel Müslümanlar'dan Osmanlı Sultanı için para toplamış ve Müslümanları birleştirmek amacıyla propaganda yapmaktadır." (KCMDAşiv, F. 154. Op. 1. D. 20 (a): 7) Bu gibi asılsız suçlamalar

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

esnasında Osmanlı Türklerinin, özellikle, çok dikkatli izlenen Mehmet-Sadık Ahmet Tevfikoğlunun 1897 yılının sonuna kadar ülkesine, Osmanlı topraklarına geri dönmesi hakkında karar çıkarılmıştır.

Türkistan bölgelerindeki Osmanlı Türklerinin sınır dışı etme 1898 yılı Andican başkaldırmasından ardından başlamıştır. Çarlık hükümetinin böyle bir harekete geçmesine, Andican ayaklanmasının lideri olan Dukçi İşhan'ın Osmanlı Sultanı Abdülhamid'e mektup göndererek gizlice bağlantı kurdu diye şüphelenmesi sebep olmuştur. Fakat Andican ayaklanmasından sonra Türkistan Askeri Bölümü başkanı N. Belyavskii Dukçi İşhan'ın Osmanlı Sultanı ile temas kurmadığı ve Osmanlı Sultanın talimatlarıyla isyan düzenlenmediğini öğrenmiştir. (S. Rustemov, 2010) Buna rağmen, yerel sömürge yönetimi Türklerin Andican ayaklanmasına destekçi olduğu konusunda şüphelenmiştir. Dolayısıyla, Andican ayaklanmasının yankıları Türkistan'ın birçok bölgelerinde bilinmeye başladığı sırada Çarlık hükümetinin Buhara Emirliği'ndeki siyasi ajanları, Osmanlı ordusunun Genel Kurmay Başkanlığı'nın Türkistan'a sekiz subayını casus olarak gönderdiği hakkında özel bir bildiri göndermişti. (KCMD Arşiv, F. 369, Op.1. D: 753:7) Bu açıklamanın ardından, sadece Türkistan bölgesinde değil, aynı zamanda Orenburg ve Dala Genel Valilik bölgelerinde Türk subaylarını tutuklamak için acil tedbirler alındı ve eyleme ilçelerdeki yerel idare makamlarının dâhil edilmesi konusunda uyarıldı. (KCMD Arşiv, F. 369, Op.1. D: 753:3)

Türk "casuslarını" aramaya aktif biçimde dâhil olan sömürge makamları somut sonuçlara ulaşamamasına rağmen, Orta Asya bölgelerinde yabancılar için uygun olan şartlar temelinde çeşitli işlerde uğraşmış olan Türk vatandaşlarını dikkatli izleyerek tutukladılar ve onları hemen ülkelerine sürgün ederek, Rusya topraklarına gelmelerini yasaklamışlardır. Örneğin Karkaralı ilçe müdürü, Semipalatinsk bölgesinin Askeri Valisine, Kazak köylerinde ilaç ticaretiyle uğraşan Türk vatandaşları Kerim Tamasukoğlu ve Elin Mehmedkaci Bekeroğlu'nun derhal bir şekilde ülkeden sürgün edilmesi hakkında bir bildiri göndermişti. Buna ek olarak, Türk vatandaşlarının İstanbul'daki Rusya Konsolosluluğuna resmi olarak kayıtlı olmalarına rağmen, Karkaralı bölge mahkemesi, onları İmparatorluğun topraklarına yasadışı girdiği suçlamasıyla Kerim Tamasukoğlu ve Elin Mehmedkaci Bekeroğlu'yu İçişleri Bakanlığının izinin almadan, bir buçuk ay hapis cezası vermişti. Fakat bölge mahkemesinin kararını Eyalet mahkemesi yasadışı kabul ederek, özel bir karar verilmiştir. Aynı anda Emniyet Müdürlüğü'nün talimatı doğrultusunda adı geçen Türk vatandaşlarının Rusya topraklarında kalmaları yasaklanmıştır (KCMD Arşiv, F. 64, Op.1. D: 922:6).

Türkistan bölgelerindeki Osmanlı Türklerini yerel halk arasından çıkarmak amacıyla sömürge makamları onları suçlamaya devam etti. Hatta İmparator'a hakaret etti diye suçlayarak tutukladı. Cezaevine gönderilmesi hakkında arşiv belgeleri mevcuttur. (KCMD Arşiv, F. 64, Op.1. D: 2199:2) 1900 y. Kokşetau bölgesinde altı Türk vatandaş, yerel halkı rahatsız etti (tepki gösterdi) ve İmparatora hakaret etti suçlamasıyla Omsk şehrindeki hapisaneyeye göndermişlerdir. (KCMD Arşiv, F. 369, Op.1. D: 753 (a):9) Yukarıda adı geçen tüm bu Türk vatandaşları daha sonra Bozkır Genel Valiliği'nin talimatı doğrultusunda Rusya (Türkistan) topraklarından ülkelerine sınır dışı edilmiştir. (KCMD Arşiv, F. 369, Op.1. D: 797:15)

Andican ayaklanmasından sonra Türkistan'daki sömürge yetkilileri, Mekke'ye hac yolculuğuna gitmiş olan yerel halkı Osmanlı Türklerinin casusu olabilir şüphesiyle - çünkü İstanbul'da birkaç gün konaklayarak ülkelerine dönüyorlardı- Rus yetkilileri tarafından dikkatli izlenmiştir. Hatta bazı Orta Asya bölgelerindeki ilçe yöneticileri

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

(o dönemde tüm ilçe, eyalet yöneticileri Rus asıllı idi) Hac'a gitmiş olanlar hakkında sahte suçlama yapmaya başladılar. Örneğin, böyle bir şikâyet, Yedisu bölgesinin Kapal ilçesinde yaşayan Maman Kalkabayev'in hac yolculuğuna gitmesinden sonra suçlama başlatılmıştır. Bu şikâyette M. Kaldıbaev hac ziyareti sırasında Osmanlı Sultanına dilekçe (mektup) yazdı diye belirtilmiştir. Ancak, özel soruşturma sırasında şikâyetin yersiz olduğu tespit edilmiştir. (KCMD Arşiv, F. 64, Op.1. D: 811:8)

Osmanlı Türklerinin Türkistan üzerindeki etkisinin güçlenmesine karşı gayret gösterenlerin biri Türkistan Genel Valisi S. M. Duhovskii idi. O 1899 yılı "Türkistan'daki İslam" adlı İmparator'a gönderdiği mektubunda (Bu rapor Andican isyanı sonrasında bölgede alınacak tedbirlere dair öneriler taşımaktadır.) Türkiye'de yayımlanan basımların Türkistan'a çeşitli yollarla ulaşarak Kazaklar arasında "Müslümanlık fanatizminin yaygınlaşmasında etkili olduğunu ve böyle bir durumun bölgedeki barış ve huzur için çok tehlikeli olduğunu belirtmişti. (S. Rustemov, 2010). Bunun yanı sıra S. M. Duhovskii 1899-1900 yy. Çin'de İhetuan kurumunun organize eden ayaklanma Türkistan bölgelerine de etki yaratacak diye başkanlığa gönderdiği bildiriye Türk faktöründen endişe duyduğunu açıkça belirtmiştir. O bu bildirisinde Osmanlı Türklerinin "Zaman" gazetesi Rus Müslümanları Avrupalık siyahları başarısızlıklara uğrayan Çin örneği ile ilerlemesini propaganda yapmakta diye telaşlanmıştır (S. Rustemov, 2010). Dolayısıyla Rus yetkilileri Osmanlı Türklerinin Türkistan bölgelerine gelmelerini çok tehlikeli görerek, onları yerel halka propaganda yapmayı amaçlayan tahrikçiler olabilir diye belirtmiştir.

Polis Daire başkanları I. Rus devrimi esnasında Rusya'daki Müslüman halkın ulusal çıkarlarını koruma amacıyla siyasi seçkinlerin Rus Müslüman kongresini gerçekleştirerek "Rus Müslüman Birliğini" kurmalarında gizlice Osmanlı Türklerinin etkisi olduğundan şüphelenmişlerdir. Böyle bir şüphe Türkiye'deki Genç Türkler (Jön Türkler) devriminden sonra daha da artmıştır. Çarlık Rusya Türkiye'deki "İttihad ve Terakki", "Türk Ocağı" vb. gibi kurumlar tarafından Türkçülük fikirlerinin Rusya Müslümanları arasında yayılmasına engel olmaya çalışmıştı. Bu tür tedbirler sırasında Orta Asya ve diğer bölgelerdeki Müslüman halklar arasında Türkiye'ye gelip eğitim almak isteyen gençlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Araştırmacı G. Akhmedov'un verilerine göre, 20. yüzyılın başlarında İstanbul'daki yüksek öğretim kurumlarında (üniversiteler), A. Gaisin, S. Şanov, D. Kolbaev, M. Turganbaev ve bir takım Kazak gençleri eğitim görmüşlerdir. (G. Ahmedov, 1996: 127-136)

1909'da İstanbul'da öğrenim gören Buhara Emirliği'nin gençleri, Türkistan bölgesinden gelen gençlere yardım etmek için "Eğitimi Yaygınlaştırma Buhara Bağış Topluluğu" "(Buhara Talim-i Maarif Cemiyeti) adlı bir örgüt kurmuşlardır. Adı geçen dernek eğitim çalışmalarını Türkistan bölgesinde de yürütmeye başlamıştır. Ancak, Türkistan bölgesel güvenlik departmanı, Örgüt üyelerinin Çeç Türklerin yönetimi altında çalışabileceğinden şüphelenmişti. (S. Rustemov, 2010)

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç eden A. İbragimov, A. Agaev, K. Karabekov, A. Tajettin gibi Tatar ve Azerbaycan halkının temsilcileri, Jön Türk Devrimi'nden sonra süreli basımlar yayınlayarak, bu yayınlarla Rus İmparatorluğunda Türkçe konuşan Müslüman halkları eğitmeye çalışmışlardır. (T. Nasırov, 2004: 18) Örneğin, ilk Rus Devrimi sırasında, "İrşad" ve "Tarakki" gazetelerinin Bakü'de yayınlanmasına gayret gösteren Agaev'in İstanbul'a gelmesinden sonra Nisan 1910'da "Hikmet (Bilgelik) gazetesini yayınlamaya başlamıştır. (S. Rustemov, 2010) 1905-1907 yıllarında Petersburg'daki Tatarca

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

"Ulfet (Dostık)" gazetesinin editörlüğünü yapmış olan ve Kazakça "Serke" adlı ek bir gazete yayınlayan A. İbragimov 1910 yılında İstanbul'da Tatarca "Taraf-ul-Müslümin" (Müslümanları birbirlerine tanıtmak) adlı dergiyi yayınlamaya başladı. A. İbragimov İstanbul'da "Taraf-ul-Müslimin" ve "Sirat-ul-Mustakim (Doğru Yol)" dergilerini yayınlamaya başladı ve bu dergilerin Rus İmparatorluğu topraklarına gizli bir şekilde dağıtılmasını sağladı. Bu dergide Rusya Müslümanlarını sömürgeleikten kurtarmak için Rus Müslümanlarını birliğe çağırdığı siyasi yazıları da mevcuttu. Bu tür makaleler Çarlık Rusya hükümetine gözdağı vermişti. (S. Rustemov, 2010).

Rusya Müslümanları arasında "Pan-İslamcılığı" yaymayı amaçlamakta olduğu düşünülen "Taraf-ul-Muslimin" ve "Sirat-ül-Müstakim" dergileri, sömürge halklarının diğer halklarla eşit haklara sahip olmalarına ayrıca önem göstermişti. "Sirat-ül-Müstakim" dergisinde 1911 yılı Ocak sayısında Samizade Sureya'nın "Müslüman Dünyasında Uyanış" adlı makalesinde Müslümanların diğer uluslarla eşit haklara, eğitim ve öğretim kurumlarına sahip olmaları gerektiği belirtilmiş, 20. yüzyılda Müslümanların sömürge yönetiminden kurtulup ve uygar uluslardan biri haline gelecekleri yazılmıştı. "Taraf-ul-Muslimin" dergisinin ilk sayısında bu makaleye benzer bir makale daha yayınlanmıştı. Sömürge yönetiminden kalan Türkistan halklarının durumunu anlatarak, şöyle açıklamıştır: "Türkistan önceden İslam'ın en kutsal bölgelerinden biri idi. Günümüzde orada yaşamış olan Müslüman halklar aşağılanmış ve baskı altındadır. Onlardaki İslami özellikler gün geçtikçe ortadan kaybolmaktadır. Bu din kardeşlerimiz hakkında konuştuğumuz zaman kalbimiz sızlayarak gözlerimize yaş geliyor." (S. Rustemov, 2010).

Çarlık yetkilileri, Rusya'daki Müslümanların siyasi şuurunun uyanışına Türkiye'nin doğrudan etkisi olduğunu iddia ettiler. Rusya'daki Türk halklarının gündelik hayatında, aydınlanma ve siyasi etkinliklerin hızlı bir şekilde çoğalmasında, Türkiye'deki Jön Türklerin (Genç Tükler) hareketlerinin Rusya Müslüman Gençleri için de örnek olduğundan şüphelenmişti. (S. Rustemov, 2010) Türkiye'nin Rus Müslümanlar üzerindeki etkisi hakkında, 1910'da İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan "İslami Meseleler Konseyi'nin" gündeminde uygulanmıştı. Bu toplantıya katılanların arasında "İslami sloganlar" Rusya Müslümanların Rusya'dan ayırarak, onları Türkiye tarafına birleştirmeyi amaçlamakta diye fikir bildirmiştir. (E. İ. Kempbell, 2001:146) Bu fikirlerin yaygınlaşmasından dolayı, Emniyet Müdürlüğü İmparatorlukta Jandarma bölümlerinin başkanlarına şöyle bir açıklamada bulunmuştu:

"Son zamanlarda İmparatorlukta Müslümanlar arasında ve diğer dış ülkelerde Panislamizm diye adlanan fikir hareketi açık bir şekilde gerginlik yaratmaktadır. Rusya'da böyle fanatik hareketler Jön Türk Komitesi tarafından tamamen desteklenmektedir. Bu Pan-Türkçülük hareketinin asıl amacı, tüm Müslüman dünyasını Türkiye'ye siyasi ve ekonomik anlamda bağlamak ve gelecekte bütün Türk halklarını bir araya toplayan, birleştiren Türk Halklarının Cumhuriyetini kurmaktır. Osmanlı Türkleri ve Rusya Türklerinin ünlü yazarları son zamanları aynı kökten gelmiş olduklarını anlatmaya çalışmaktadır. Müslümanların Rusya'ya zarar vermesini istiyorlar. Dolayısıyla Pan-İslamizmi bugünkü İmparatorluğun devlet yapısına yönelik Müslüman ayaklanması olarak sonuçlayabiliriz (KCMD Arşiv, F.369. Op.1, D.753: 6).

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

Bu tür içerikli mektupları göndererek, Pan-İslamizimin saldırgan eylemlerin sert eleştirerek ve onların casusları tarafından bilgilerin toplanmasına yönelik önlemleri organize etmesi için ve dini yüksek eğitim kurumlarında çalışan öğretmenleri ve din adamların kontrol altında tutan Pan-İslamizmi teşvik eden yayınların yaygınlaşmasını önlemek için talimat verilmişti. (S. Rustemov, 2010)

Rus yetkililerinin Türkiye'ye engel olmasına rağmen, Kazaklar da dahil olmak üzere Rusya'daki tüm Müslüman halkları, Trablusgarp savaşı (1911-1912) ve 1912-1913 yılları arasında Balkan Savaşları esnasında Türkiye'yi desteklemekte idi. Çarlık hükümetinden İstanbul'a göç eden Rus Müslümanların dergi yayınlaması Jön Türklerin (Genç Türkler) propagandalarını sonuca bağlamaya yardım etti. Yabancı Dinler Dairesi'nin Başkanı İçişleri Bakanı: "Jön Türk (Genç Türk) liderleri, en eğitilmiş ve aktif casuslarını tüccar olarak Rusya'ya göndermektedir ve Mekke'ye Hac yolculuğu yapmış Müslümanlar da Osmanlı Türklerine destek olmaya çalışmaktadır. Volga-Ural, Kafkasya, Kırım ve Türkistan bölgelerine Jön Türk (Genç Türk) casuslarının gelmeleri İmparatorluğun bütünlüğüne zarar verecek." açıklamasını göndererek Rus yetkililerini böyle bir durumu önlemeye çağırmıştı.

Polis dairesindeki mevcut bilgilere göre şöyle ifade edilmektedir:

Türkistan, Yedisu, Fergana bölgesindeki Müslüman halklar, Türklerin Balkan savaşlarındaki başarısızlıklarının Rusların Balkan Slavlarına yardım etmesi ile gerçekleştiğini düşünüyor. Bu nedenle günümüzde Müslümanlar heyecanlı bir haldedir ve genel olarak Ruslara ve özellikle Rus hükümetine düşmanca bakmaktadır. Buna ek olarak yukarıda adı geçen eyaletlerde Kazaklar arasında Müslümanların birliğin ve Çarlık Rusya politikalarına karşı propagandanın desteklenmesi hız kazanmaktadır. Türkistan bölgesi Müslümanlar arasında savaş esnasında yaralanan Türk askerlerinin lehine para toplamak için broşürler dağıtılmaktadır. Bu broşürler, Türk askerlerine yardımla bulunanların adı-soyadı ve toplamış olan para miktarı Müslüman yayınlarının birinde yayınlanacağını da bildirilmektedir (KCMD Arşiv, F.25. Op.1, D.372: 22).

Orenburg'da yayınlanan Tatar dilindeki "Vakit" gazetesi Balkan savaşı hakkında Rusya'daki Müslümanları bilgilendirmek amacıyla Vakit gazetesinin muhabiri olarak Fatih Karimov'u Türk topraklarına göndermiştir. 9 Kasım 1912'den 18 Mart 1913'e kadar F. Karimov "Vakit" gazetesi baskısına savaş hakkında ve o dönemdeki Türkiye'nin durumuyla ilgili çok sayıda haber göndermişti. Bu gönderdiği bilgiler gazete sayılarında sürekli olarak yayınlanmıştır. (KCMD Arşiv, F.25. Op.1, D.372: 3) Balkan savaşı hakkındaki bilgileri Türkistan bölgesindeki gençler Türkiye'de yayınlanan "Tanin ve İkbâl" gazeteleri vasıtasıyla öğrenmiş oluyordu. Bu gazeteleri çoğunlukla Kazan Üniversitesinde eğitim görmekte olan Tatar, Başkurt ve Kazak gençleri okumaktaydı. (S.Rustemov, 2010) Bu durum, Rusya'da eğitim gören Müslüman gençlerinin Türkiye'yi destekleyen devinime yol açtı. St. Petersburg şehrinde eğitim gören Kazak, Özbek, Tatar öğrencilerinin devinimi (yönelimi) 1912 yıl güz aylarında bilinmeye başladı. Bu Müslüman genç hareketlerinin gerçekleştiği zamanlarda St.Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Kazak Aydını Türkistan Muhtariyetinin Başkanı M. M. Şokay şöyle yazmıştır:

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

Ben 1910-1914 yy St. Petersburg Üniversitesinde eğitim görmekteydim, o dönem Rusya'da tepkilerin güçlendiği bir dönem idi, yüksek eğitim kurumları, özellikle üniversiteler doğrudan polis kontrolü altındaydı. Bu duruma rağmen biz öğrenciler siyasi protestolara katılıyorduk. Rus Hükümetine karşı sokaklarda demonstrasyon (gösteri) yapmaktaydık. Balkan savaşı St. Petersburg öğrenci hareketlerinin daha da güçlenmesine neden oldu. Bu noktada Rusya tarafsızdı. Ancak, tarafsız olmasına rağmen Türkiye'ye karşı, Balkan Slavlarına açıkça yardım etmekte idi. St.Petersburg sokaklarında "Ayasofya üzerine haç" koymasını talep eden protestolar gerçekleşmekte idi. İşte bu gibi girişimler bizi çok heyecanlandırmıştı. Rus olan sınıf arkadaşlarımızın devrimci olmasına rağmen biz onlara çok yakın değildik. Biz, Rus ve Rus olmayan öğrencilerle birlikte üniversite kampüsünde Balkan Slavlarına bağış toparlayan gönüllülere engel olmaya çalışırdık... Bunlara ek olarak başka bir engellemeler de yapmayı planlıyorduk. Bu amaçla, Biz: Azeri, Tatar ve diğer Türkistanlı öğrenciler Ruslardan ayrılarak ve bağımsız bir eylem yapmaya karar verdik (M. Şokay, 1998: 367).

Aynı zamanda St. Petersburg Askeri Tıp Akademisinde eğitim almış. S. Aspandiyarov ayrıca şunları söylemiştir:

"1912 yılının sonbaharında St. Petersburg'daki I. Balkan Savaşı sırasında Kazak, Tatar ve Özbek öğrenciler arasında Türkiye'yi destekleyen büyük bir protesto gerçekleşmişti. Bulgar öğrenciler bize yumruk atacak kadar çok kızmışlardı." (KCMD Arşiv, F.811. Op.20, D.686: 239)

Osmanlı Türkleri Balkan Slavları ile savaşırken, Rusya Türkleri ve Kazaklar, Türklere yardım etmek için gayret göstermeye çalıştılar. Orenburg Jandarma Bakanlığı'nın bilgilerine göre yukarıda adı geçen Vakit gazetesinin muhabiri F. Karimov Türkiye'ye gitmeden önce Orenburg şehrinde yaşamış olan Kazak ve diğer Müslüman halklar 50 bin som toparlayarak, sonra bu toplanan parayı Türk ordusuna yardım olarak teslim etmiştir. Balkan Savaşı sırasında yaralanan Türk askerlerine ve zayıflamış olan Türk donanmasına yardım etmek amacıyla para toplama sadece Orenburg'daki Müslümanlar arasında değil diğer bölgelerde de devam etmiştir. Örneğin, Yalta'daki Müslümanlar 20.000 som, Kafkasya'daki Müslümanlar - 150.000 som, Hokand Müslümanları - 23.000 som, Moskova'da yaşayan Müslümanlar 400 bin ruble toplamayı planlıyordu. Sır - Derya bölgesine bağlı olan Sozak'taki Kazaklar Türkiye için 40.000 som toplamıştır. Verniy ve çevresinde yaşayan Müslümanlardan Türkiye'ye yardım için 10 bin som gönderilmiştir (S. Rustemov, 2010).

Çarlık hükümeti Rusya Müslümanlarının Osmanlı Türklerine yardım etme faaliyetlerini engellemek için ve para toplama işlerini düzenleyen casusları tutuklamak için yerel Rus yetkililere talimat verdiler. Böyle bir talimatın ardından Jandarma yerel halk arasında, Türkiye'ye yardım etmek için para toparlayan Türk vatandaşları olabileceğini tahmin ederek, onları yakalamak için önlemler

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

uygulamaya başladılar. Böyle bir davanın uygulanması sırasında, soruşturma kapsamında Sozak'taki Kazaklar arasından Türk vatandaşı Mahmet Salih, Kamalatdin İbrahim ve Hasan Yahyoğlu gözaltına alınmıştır. (KCMD Arşiv, F. 145. Op.20, D.884: 79)

Rusya'daki Müslüman halklar Balkan savaşı esnasında Türklere sadece para toplamakla yetinmediler Türkiye'de eğitim görmüş olan Rusya Müslüman gençleri, Kazak gençleri de Türk ordusunun hastanelerinde (askeri) yaralı olanlara yardım etmeye çalışmıştır. Buna kanıt olarak, daha önce söylediğimiz Vakit gazetesinin muhabiri F. Karimov'un, İstanbul'da kaldığı sürede Türk ordusu hastanelerinin birinde gönüllü olarak çalışmış olan iki Kazak öğrencisi ile buluşarak çekindiği fotoğraf açıkça delil olmaktadır. (F. Karimi, 2010:149)

Türkistan topraklarındaki sömürge otoriteleri, yerel halkın Osmanlı Türklerine destek olduğunu fark edince, onlara engel olmaya çalıştılar ve o yönde casusluk işleri dikkate almıştır. Casusluk hareketleri araştırma sonucunda Yedisu'daki yerli halk arasında Türkiye ile temas kurmaya çalışan insanlar olduğunu tespit etmiştir. (A. Ş. Mahaeva, 2007: 270) Ancak, Rus yetkilileri birçok sene Kazak topraklarında yaşamış olan tüccarlara ve sadece kendi işleri ile uğraşan Türk vatandaşlarına iftira etmeye başlamıştır. Aynı zamanda, Rus yetkilileri, Kazakları ve diğer Türk halklarının kendi çıkarlarını koruma hareketlerini Türkiye'nin etkisi ile açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu bağlamda, "Aykap" dergisi etrafında birleşen B. Karataev ve M. Seralin'in önderliğindeki Kazak aydınları Kırgızlara mektup göndererek, "Kırgızları Türk Sultan ile iletişim kurmaya ve Türk Sultan'ın talimatıyla çalışmaya ikna etmektedir." (S. Rustemov, 2010) diye haksız suçlama başlatılmıştı.

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Çarlık Hükümeti Türk vatandaşlarının İmparatorluk topraklarında kalmasını yasaklamıştı. Bakanlar Kurulunun kararına göre, Çarlık Rusya ve Rusya'nın müttefikleri ile savaşan ülkelerin vatandaşlarının kamu kurum ve kuruluşlarında ve özel kurumlarda çalışmaları kanunla yasaklanmıştı. (KCMD Arşiv, F. 25. Op.1, D.388: 3) Rusya Müslümanları arasında Balkan Savaşlarındaki gibi Türkiye için para toplama işleri ve diğer hareketler fark edilirse, onları derhal bir şekilde tutuklama talimatı verilmişti. Rusya'dan sınır dışı edilen vatandaşların bütün mülklerinin devlete bırakılması talimatını verdi. Böyle bir talimat doğrultusunda Evliyaata İlçesinde gözaltına alınan Maulet Bayramoğlu ve Şevki Meguşoğlu adlı Türk vatandaşlarının atları ellerinden alınarak, kendileri hemen Türkiye topraklarına geri gönderilmiştir. (KCMD Arşiv, F. 146. Op.1, D.2: 6)

Çarlık Hükümeti, Osmanlı Türklerinin Orta Asya'ya Doğru Türkistan üzerinden gelmesinden şüphelenerek, bu konuda Doğu Türkistan konsolosluğuna özel talimat vermiştir. Dolayısıyla oradaki konsolosluk, bu bölgeye gelen her bir Türk vatandaşını sıkı kontrol altına alarak, Rus yetkililerine özel talepler göndermekte idi. Konsolosluk kayıtlarının birinde yer alan 5 Türk vatandaşının Kuçar'a geldiği ve onların geçmişte sınırdan yasadışı geçişi nedeniyle Rus hükümeti tarafından tutuklanarak, Semarkant'tan kaçmış olan Türkler olduğu, ikisinin isimlerinin belli olduğunu (Salı Bey ve Emrullah Bey) ayrıca bildirilmiştir. (KCMD Arşiv, F. 44. Op.1, D.38239: 42). I. Dünya Savaşı esnasında Orta Asya bölgelerine gelen Türk vatandaşları yerel halk arasında isyan çıkaracak diye şüphelenerek, Türkistan Kazak topraklarına gelmelerine engel olmaya çalışmıştır ve yerel halk arasında çalışan Türkler varsa onları sıkı bir kontrol altına almaya uğraşmıştır. Ancak, böyle bir engellere rağmen Jön Türkler (Genç Türkler) Orta Asya topraklarındaki Türkistan gençleri ile bağlantı kurmaya gayret gösteriyorlardı.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

Sonuç

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv belgelerinden yararlanarak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ile Kazak toprakları arasındaki ilişkiler derinlemesine incelenmiştir. Çarlık Rusya'nın Türkistan üzerindeki hâkimiyetini pekiştirme sürecinde, Osmanlı Devleti ile Kazaklar arasındaki bağların koparılması amacıyla yürüttüğü sistematik baskı ve karalama politikalarının Osmanlı vatandaşlarını nasıl etkilediği ortaya konulmuştur.

Rusya, bölgedeki Osmanlı kökenli din adamları ve tüccarlara karşı giriştiği kampanyalarla onların bölgedeki etkisini azaltmaya çalışmış; Osmanlı vatandaşlarını yerel halkı kışkırtma suçlamalarıyla sürgüne göndererek bölgeden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Makalede sunulan arşiv belgeleri, Osmanlı-Kazak ilişkilerinin Çarlık Rusya baskısı altında dahi sürdüğünü, sosyal ve dini bağların devam ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti ile Kazak halkı arasındaki güçlü bağların ve karşılıklı etkileşimlerin, Rus baskısına rağmen kesilmediğini ve Kazak toplumunda Osmanlı Türklerine duyulan ilginin sürdüğünü gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, Osmanlı-Kazak ilişkileri sadece siyasi bir bağ değil, aynı zamanda kültürel, dini ve sosyal bir yakınlık olarak da değerlendirilmektedir.

Sömürge siyasetinin etkisi aynı kökten gelmiş olan iki kardeş ülke arasındaki bağlantılara büyük ölçüde etkilemiştir. Hem de bu yıllardan itibaren yani XX y. başlangıcında Kazak bozkırlarında siyasi durum daha da kötü bir hale gelerek Kazakların (Tüm Türkistan halkının) yakın bağlantı kurmasına hiç bir zaman imkân vermemiştir. Rus sömürge siyasetine itiraz ederek, Türkleri desteklemesinden açıkça belli olmuştur.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı - Kazak İlişkileri (XIXyy. Sonu XX yy. Başlangıcı)

Akmaral OSPANOVA

Kaynakça

- Ahmedov, G. (1996) *Alaş "Alaş" bolganda: Estekikler men Tarihi Derekter*. Almaty: Jalın Yayınları, 127-136.
- Avakiyan, A. (2001). *Çerkeskii Faktor V Osmanskoi İmperii i Turssii* (Vtoraya polovina XIX- pervaya četvert XX vv.). Erevan: Gitutiyon., s. 421.
- Baderhan, F. (2001). *Severokafkazskaya diaspora v Turssii, Sirii i Yordanii* (Vtoraya polovina XIX – pervaya polovina XX veka). Moskova: Institut votokovedeniya PAH, 50.
- Belgelerle Osmanlı – Türkistan ilişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar)*. (2004) Ankara: Başbakanlık Basımevi, 94-100.
- Çapraz, H. (2011). Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 24, 51-78.
- Gainetdinov, R. (1997). *Turko-tartarskaya političeskaya emigrassiya: načalo XX veka – 30-e godı*. Naberejniye Çelnı: Kamskii Yayınevi, 159.
- Karimi, F. (1913) *İstanbul mektupları*. Orınbor. S. 216.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi (KCMDA). Fond (F), - No 25). Op. (Opis') No 1. Dosya numarası 2192. S. 1-4.
- Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Arşivi (KCCA). F. No. 811, Op. No. 20. Dosya Numarası 686. S. 239
- KCMDA. F. - No. 145 (Türkistan İlçe Polis Müttetiş Yönetimi). (*Genelge ve Türkistan Genel Valiliğinin Talimatnamesi*) Op. - No. 1. Dosya numarası 884.. S. 60.
- KCMDA. F. - No 25. (Turgai Bölge İdaresi). Op. - No 1. Dosya numarası 2251. (Rusya'ya gelen Türklerin gözaltında tutulması üzerinde 1876-1880 yy.). S. 7.
- KCMDA. F. - N 78, Op. No 1, Dosya numarası 168. S. 9-10
- KCMDA. F. -No 769, Op. No1, Dosya numarası 2. S. 42
- KCMDA. F. -No 21, Op. No 1, Dosya numarası 377. S. 1-3.
- KCMDA. F. -No. 40. Op. No. 1. Dosya numarası 599. S. 13.
- KCMDA. F. - No 15 (Semipalatinsk Bölge Yönetim Kurulu). Op. - No 2. Dosya numarası 250. (Türk vatandaşı Mustafa Maidı- Ata'nın Rusya'dan sürülme davası). S. 1-3.
- KCMDA. F. No154, Op. No.1, Dosya numarası 20(a). S. 7.
- KCMDA. F. No 369, Op. No.1, Dosya numarası 753. S. 7.
- KCMDA. F. No 64, Op. No.1, Dosya numarası 811. S. 8.
- Kempbell, E. (2001) *Musulmanskii vopros v Rosii: istoriya osvujdeniya problemi. İstoričeskiye zapiski Dergisi*. N 4, Moskova: Nauka, 146.
- Kesici, K. (2003). *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Rostunova, I (Ed.). (1977) *Russko-Turesskaya Voina 1877-1878 yy*. Moskova: Voenizdat Yayınevi, 60
- Rustemov, S. (2010) *Kazak-Türk Baylanıstar Tarihınan (Kazak-Türk İlişkilerinin tarihi: XIX. Yüzyılın sonu - XX. yüzyılın başı)*. Almaty: Ş.Ş. Valikhanov adlı Tarih ve Etnoloji Enstitüsü.
- Saray, M. (1993). *Kazak Türkler Tarihi "Kazakların Uyanışı*. İstanbul: Nesil Matbbacılık ve Yayıncılık San. ve Tic.A.Ş.
- Şokay, M. (1998). *Tandamalı*. C. 1. Almaty: Kaynar yayınları, 367.
- Mazin, K. (2003). *Religioznaya emigrassiya iz do revolyossonnoi Rossı*. İstoričeskiye Zapiski. N 6 (124). Moskova: Nauka Yayınları, 288.
- Mahaeva, A. Ş (2007) *Kazak-Kırgız sayasi baylanıstarının tarihi (XVIII gasırdın II. cartısı ve XX gasırdın başı)*. Almaty: Ssenniye Bumagi Yayınları, 270.
- Nasırov, T. (2004) *Tatarskaya Emigrantskaya Pravda. Gasırlar Avazı – Eho Vekov Dergisi*. - №2. S. 18.